

The Role of Intuitive Judgment in Ethical Decision-Making and the Outcomes of Accounting Ethics Education

1. Azadeh Alsadat Torabzadeh Bafghi^{*}: Assistant Professor, Department of Accounting, Payame Noor University, Tehran, Iran. Email: a.torabzade@pnu.ac.ir (Corresponding Author)

Article history

Received: 21 February 2026

Revised: 29 June 2026

Accepted: 07 July 2026

Published: 21 July 2026

Abstract:

This study aimed to examine the role of intuitive judgment in accounting students' ethical decision-making and to clarify its implications for accounting ethics education within the framework of Haidt's Social Intuitionist Model. This applied study employed a quasi-experimental design. The statistical population consisted of 240 accounting students enrolled at Payame Noor University in Yazd Province, Iran, from whom 156 participants were selected based on Cochran's sample-size formula. Participants were assigned to Groups A and B. Group A was required to make a rapid judgment about an ethical scenario involving manipulation of financial statements under limited decision-making time. Group B received additional contextual information and the opinions of other accountants and was given sufficient time to reconsider the same ethical situation. The scenarios were adapted and localized from Andersen and Klammer's study. Data were collected using a questionnaire scored on a seven-point Likert scale. Inferential analyses, including analysis of variance (ANOVA) and analysis of covariance (ANCOVA), were conducted using SPSS. ANOVA results revealed a statistically significant difference between the rapid-decision condition and the condition allowing additional time for reasoned judgment ($p < 0.001$), while the reported within-group difference was also significant ($p = 0.003$). Additional analyses demonstrated significant effects for initial decision ($p = 0.001$) and group membership ($p = 0.001$). In the subsequent model, internship experience also showed a statistically significant effect on ethical decision-making ($p = 0.002$), whereas most demographic variables, including gender, age, educational level, relevance of internship experience to the career path, and work experience, did not demonstrate significant effects. Overall, the inferential findings supported the proposition that restricted decision time promotes greater reliance on intuitive judgment, whereas additional time and contextual information facilitate more reasoned ethical judgment. Intuitive judgment appears to constitute an important initial component of ethical decision-making among accounting students, whereas additional information, deliberation time, and exposure to others' perspectives can facilitate a transition toward more reflective moral reasoning. Accounting ethics education may therefore be strengthened by integrating intuitive responses with structured ethical scenarios, reflective discussion, and reason-based analysis to better prepare students for complex professional ethical dilemmas.

Keywords: Professional ethics; ethical decision-making; intuitive judgment; reasoned judgment; Social Intuitionist Model.

Citation: Torabzadeh Bafghi, A. A. (2026). The Role of Intuitive Judgment in Ethical Decision-Making and the Outcomes of Accounting Ethics Education. *Accounting, Finance and Computational Intelligence*, 4(2), 1-19.

Copyright: © 2026 by the authors. Published under the terms and conditions of Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Extended Abstract**Introduction**

Ethical judgment constitutes a fundamental component of professional accounting because the credibility of financial information and the legitimacy of accounting and auditing practices depend substantially on integrity, objectivity, professional responsibility, and public trust. Accounting professionals are expected not only to possess technical competence but also to exercise sound judgment when confronting situations in which formal standards, organizational expectations, personal interests, and broader social responsibilities may conflict. Professional ethics therefore functions as an essential mechanism for regulating professional conduct and maintaining confidence in specialized occupations (Durkheim, 2013). In auditing, ethical principles are particularly important because auditors are required to preserve independence, objectivity, professional competence, and responsibility toward users of financial information rather than merely respond to the interests of an employer or client (Ahmed, 2010). Accordingly, ethics education has become an important component of accounting curricula, particularly because university education is expected to prepare future accountants to recognize and appropriately address professional ethical dilemmas (Saghafi et al., 2010).

Nevertheless, ethical decision-making cannot be fully explained by knowledge of professional rules alone. Accounting judgments are influenced by behavioral, cognitive, situational, and professional factors. Research has demonstrated that individual characteristics can contribute to auditors' acceptance of dysfunctional professional behaviors (Paino et al., 2012), while work experience, organizational position, and professional context may be associated with auditors' professionalism and professional outcomes (Wardayati & Arif, 2017). Professional commitment and commitment to ethics have likewise been linked to fraud-detection capabilities and behaviors affecting audit quality (Yulianti et al., 2023). Moreover, technological developments and the increasing volume of available information have not eliminated the behavioral dimensions of audit judgment; instead, cognitive processes remain central to how accountants interpret evidence and reach professional conclusions (Brown-Liburd et al., 2015). Differences between practicing auditors and accounting students in dimensions of professionalism and ethical judgment further suggest that ethical decision-making evolves through interactions among education, professional experience, and individual orientations (Barrainkua & Espinosa-Pike, 2017).

A particularly important issue concerns whether ethical judgments originate primarily from deliberate moral reasoning or from rapid intuitive processes. Dual-processing perspectives propose that moral cognition may involve both rapid, automatic, heuristic processes and slower, effortful, reflective reasoning (Lapsley & Hill, 2008). Ethical intuitionism similarly emphasizes the possibility that moral evaluations may emerge directly, before individuals consciously articulate a detailed chain of reasoning (Olson, 2017). Within accounting education, the Social Intuitionist Model provides a useful framework for understanding this distinction. Andersen and Klamm argued that accounting students may initially respond to ethical dilemmas intuitively and subsequently employ deliberate reasoning to justify, reconsider, or revise their judgments (Andersen & Klamm, 2018). This perspective has important educational implications because ethical competence may require students not only to learn ethical principles but also to recognize their immediate reactions and critically examine them through reflection and reasoning.

Recent evidence also indicates that accounting ethics education can meaningfully influence moral judgment. Ethics education tools can alter how students evaluate ethical problems and can strengthen attention to specific moral considerations such as fairness (Poje & Zaman Groff, 2023). Ethical predispositions among accounting students may

nevertheless vary, suggesting that students enter ethics courses with pre-existing orientations that affect how they interpret dilemmas (Kazempour et al., 2025). Teaching style is also relevant, as its relationship with ethical behavior may operate through students' self-efficacy and individual characteristics (Namazi & Rajab Dori, 2025). Consequently, understanding how students move from immediate intuitive responses toward more reflective judgments is essential for designing effective professional ethics education. Given the importance of systematic empirical examination of behavioral phenomena in the social sciences (Delavar, 2015), the present study aimed to investigate the role of intuitive judgment in accounting students' ethical decision-making and to examine its implications for accounting ethics education by comparing rapid intuitive judgment with judgment formed after additional information and greater opportunity for reasoning.

Materials and Methods

The study was applied in purpose and employed a quasi-experimental design. The statistical population consisted of 240 accounting students enrolled at Payame Noor University in Yazd Province. Based on Cochran's sample-size formula, 156 students were selected as the study sample. Participants were allocated to two conditions, identified as Group A and Group B, which differed in the amount of information available and the opportunity provided for deliberation.

The research scenario was adapted and localized from a previously developed accounting ethics case. In the first condition, participants were asked to imagine themselves working as auditors in an organization where manipulation of accounting records and financial reports had occurred. The head of the organization requested that the auditor continue the existing reporting practice. Participants in Group A were required to evaluate this request rapidly, with limited time for deliberation. This condition was intended to elicit an immediate or predominantly intuitive ethical judgment.

Participants in Group B received additional contextual information before providing their judgment. They were informed that consultation with other accountants indicated that the changes in financial statements had not been intended to evade taxation, that the organization had fully paid its taxes, that part of its income was being allocated to charitable activities, that continuation of the current organizational situation benefited employees, and that the manipulation had allegedly been undertaken to preserve the organization rather than to circumvent the law. Participants in this condition were given greater opportunity to consider the information and formulate a more deliberative judgment.

Data were collected through a questionnaire using a seven-point Likert response format. Participants indicated the extent to which they agreed or disagreed with accepting the supervisor's explanation and refraining from further action. Descriptive statistics were calculated to summarize the study variables and participant characteristics. Inferential analyses included analysis of variance and analysis of covariance. Additional models were used to examine whether demographic and experiential variables—including gender, age, educational level, internship experience, relevance of internship experience to the intended career path, and work experience—were associated with differences in responses. Statistical analyses were conducted using SPSS.

Findings

The inferential analyses demonstrated a statistically significant difference between the two decision-making conditions. The reported significance level for the between-group comparison was $p < 0.001$, indicating that judgments differed significantly between participants who made a rapid decision based on the initial scenario and those who received additional contextual information and greater opportunity for deliberation. The within-group analysis was also reported as statistically significant ($p = 0.003$). These findings supported the study proposition that limited decision time is associated with greater

reliance on intuitive judgment, whereas additional time and contextual information are associated with a more reasoned decision-making process.

The covariance analyses likewise indicated statistically significant differences between the two conditions with respect to intuitive judgment and reason-based judgment. Overall, the results showed that altering the informational context and the decision-making conditions changed participants' responses to the ethical scenario.

An additional analysis examined the contribution of demographic and experiential factors. The corrected demographic model was statistically significant ($p < 0.001$) and accounted for 65.8% of the reported variance ($R^2 = 0.658$). Initial decision was statistically significant ($p = 0.001$). In this model, gender ($p = 0.326$), age ($p = 0.566$), educational level ($p = 0.956$), internship experience ($p = 0.621$), relevance of internship to the career path ($p = 0.742$), and work experience ($p = 0.463$) were not reported as statistically significant individually.

A subsequent model was also statistically significant ($p < 0.001$) and explained 46.8% of the variance ($R^2 = 0.468$). In this analysis, initial decision remained statistically significant ($p < 0.001$), group membership was statistically significant ($p = 0.001$), and internship experience was also statistically significant ($p = 0.002$). Taken together, the inferential findings indicate that the experimental decision-making condition was consistently associated with differences in ethical judgment, while internship experience emerged as an additional significant factor in the final model.

Discussion and Conclusion

The findings indicate that ethical judgment among accounting students is sensitive to the cognitive and informational conditions under which a decision is made. When students were required to respond rapidly to a situation involving manipulation of financial statements, their judgments appeared to rely more heavily on an immediate evaluation of the ethical character of the act. When additional contextual information was provided and more opportunity for deliberation was available, responses changed significantly. This pattern suggests that ethical decision-making cannot be understood exclusively as the outcome of conscious, sequential reasoning. Rather, immediate intuitive reactions appear to constitute an important initial stage that may subsequently be maintained, modified, or reconsidered as additional information becomes available.

The results also highlight the importance of contextual framing. The second scenario did not simply provide participants with more time; it introduced information concerning organizational survival, employee interests, charitable activities, tax compliance, and the perspectives of other accountants. Consequently, students were required to consider competing ethical considerations rather than evaluate a straightforward act of financial manipulation in isolation. The significant difference between conditions therefore suggests that ethical judgments are dynamic and can be influenced by contextual explanations, perceived consequences, and social information. In professional environments, this is particularly important because questionable practices are rarely presented to accountants as unambiguously unethical. They may instead be accompanied by organizational justifications, claims of necessity, appeals to employee welfare, or assertions that no direct harm has occurred.

The significant role of the experimental condition further indicates that situational characteristics may be more immediately relevant to ethical judgment than basic demographic characteristics. Gender and age did not individually demonstrate significant effects in the reported analysis, whereas the manner in which the ethical dilemma was presented

consistently differentiated responses. This finding reinforces the importance of examining ethical judgment as a process rather than treating it primarily as a stable characteristic associated with demographic background.

The emergence of internship experience as a significant factor in the final model also deserves attention. Exposure to actual accounting environments may influence how students interpret professional dilemmas by providing practical knowledge about organizational processes, authority relationships, reporting practices, and the consequences of professional decisions. However, the present study did not examine the quality, duration, or ethical content of internship experiences; therefore, the finding should be interpreted as evidence of a potentially relevant experiential factor rather than as proof that internship participation necessarily improves ethical judgment.

From an educational perspective, the results suggest that accounting ethics education should integrate intuitive and reflective components rather than rely exclusively on the transmission of codes, principles, and formal rules. Students may benefit from instructional activities in which they first make an immediate decision, subsequently receive additional information, discuss competing considerations, and then reassess their original judgment. Comparing initial and revised decisions can help students recognize the influence of intuition, contextual framing, social information, and post hoc reasoning on their ethical choices.

Scenario-based learning may therefore provide an effective mechanism for developing ethical competence. By exposing students to ambiguous cases involving competing responsibilities, organizational pressure, and incomplete information, instructors can create opportunities for students to examine not only what decision they make but also how that decision develops. Such an approach may strengthen ethical sensitivity while simultaneously developing the capacity to test intuitive reactions against professional standards, available evidence, stakeholder interests, and longer-term consequences.

In conclusion, the study demonstrates that intuitive judgment plays an important role in the early stages of ethical decision-making among accounting students and that ethical judgments can change when individuals are provided with additional information and greater opportunity for deliberation. Ethical decision-making in accounting should therefore be understood as an interaction between rapid intuitive evaluation and more deliberate reasoning rather than as an exclusively rational process. Integrating both processes into accounting ethics education may better prepare future accountants and auditors to recognize ethical concerns quickly, critically evaluate their initial responses, and reach more defensible professional judgments when confronted with complex ethical dilemmas.

Authors' Contributions

Authors equally contributed to this article.

Acknowledgments

Authors thank all participants who participate in this study.

Declaration of Interest

The authors report no conflict of interest.

Funding

According to the authors, this article has no financial support.

Ethical Considerations

All procedures performed in this study were under the ethical standards.

نقش قضاوت شهودی در تصمیم‌گیری‌های اخلاقی و برون‌دادهای آموزش اخلاقیات حسابداری

تاریخچه مقاله

تاریخ دریافت: ۲ اسفند ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۸ تیر ۱۴۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۶ تیر ۱۴۰۵

تاریخ چاپ: ۳۰ تیر ۱۴۰۵

۱. آزاده السادات تراب زاده بافقی*؛ استادیار، گروه حسابداری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. ایمیل: a.torabzade@pnu.ac.ir (نویسنده مسئول)

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی نقش قضاوت شهودی در تصمیم‌گیری‌های اخلاقی دانشجویان حسابداری و تبیین پیامدهای آن برای آموزش اخلاقیات حسابداری با تأکید بر مدل شهودگرایی اجتماعی هیدت بود. پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر طرح اجرا شبه‌آزمایشی بود. جامعه آماری شامل ۲۴۰ دانشجوی رشته حسابداری دانشگاه پیام نور استان یزد بود که از

میان آنان، با استفاده از فرمول کوکران، ۱۵۶ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. شرکت‌کنندگان در دو گروه الف و ب قرار گرفتند. در گروه الف، از پاسخ‌دهندگان خواسته شد در مدت‌زمان محدود درباره یک موقعیت اخلاقی مرتبط با دستکاری گزارش‌های مالی قضاوتی سریع انجام دهند؛ در گروه ب، پس از ارائه اطلاعات تکمیلی و نظرات سایر حسابداران، فرصت بیشتری برای تصمیم‌گیری در اختیار پاسخ‌دهندگان قرار گرفت. سناریوهای پژوهش از مطالعه اندرسن و کلام اقتباس و بومی‌سازی شدند و پاسخ‌ها با استفاده از پرسشنامه مبتنی بر طیف هفت‌درجه‌ای لیکرت گردآوری شد. داده‌ها با استفاده از آمار استنباطی، تحلیل واریانس و تحلیل کوواریانس در نرم‌افزار SPSS تحلیل شدند. نتایج تحلیل واریانس نشان داد بین دو وضعیت تصمیم‌گیری سریع و تصمیم‌گیری مبتنی بر فرصت بیشتر برای استدلال، تفاوت آماری معناداری وجود دارد ($p < 0.001$) و تفاوت درون‌گروهی نیز معنادار بود ($p = 0.003$). تحلیل‌های تکمیلی نشان داد اثر تصمیم اولیه ($p = 0.001$) و عضویت در گروه آزمایشی ($p = 0.001$) معنادار است. در مدل تکمیلی، سابقه کارآموزی نیز اثر معناداری بر تصمیم‌گیری داشت ($p = 0.002$)، در حالی که بیشتر متغیرهای جمعیت‌شناختی، از جمله جنسیت، سن، تحصیلات، مرتبط بودن کارآموزی با مسیر شغلی و سابقه کار، اثر معناداری نشان ندادند. در مجموع، یافته‌ها از این فرض حمایت کردند که محدودیت زمانی استفاده از قضاوت شهودی را افزایش می‌دهد، در حالی که فراهم کردن زمان و اطلاعات بیشتر، تصمیم‌گیری مبتنی بر استدلال را تقویت می‌کند. قضاوت شهودی می‌تواند مرحله‌ای مهم و اولیه در شکل‌گیری تصمیم‌های اخلاقی دانشجویان حسابداری باشد، اما فراهم کردن زمان، اطلاعات زمینه‌ای و فرصت بررسی دیدگاه‌های دیگران می‌تواند زمینه‌گذار از واکنش شهودی به استدلال اخلاقی آگاهانه‌تر را فراهم سازد؛ بنابراین، آموزش اخلاق حسابداری می‌تواند با تلفیق تمرین‌های مبتنی بر شهود، تحلیل سناریوهای اخلاقی و استدلال تأملی، توانایی دانشجویان را برای مواجهه مؤثرتر با مسائل اخلاقی حرفه‌ای ارتقا دهد.

کلیدواژه‌ها: اخلاق حرفه‌ای؛ تصمیم‌گیری اخلاقی؛ قضاوت شهودی؛ قضاوت مبتنی بر استدلال؛ مدل شهودگرایی اجتماعی.

شبه‌استناددهی: تراب زاده بافقی، آزاده السادات. (۱۴۰۵). نقش قضاوت شهودی در تصمیم‌گیری‌های اخلاقی و برون‌دادهای آموزش اخلاقیات حسابداری. *حسابداری، امور مالی و هوش محاسباتی*، ۴(۲)، ۱۹-۱.

حرفه حسابداری از جمله حرفه‌هایی است که مشروعیت و کارآمدی آن بیش از بسیاری از حوزه‌های تخصصی به اعتماد عمومی، درستکاری حرفه‌ای و کیفیت قضاوت اعضای حرفه وابسته است. اطلاعات حسابداری مبنای طیف گسترده‌ای از تصمیم‌های اقتصادی، سرمایه‌گذاری، اعتباردهی، ارزیابی عملکرد و تخصیص منابع قرار می‌گیرد و هرگونه کاستی در صداقت، بی‌طرفی یا مسئولیت‌پذیری حسابداران می‌تواند آثار قابل‌توجهی بر منافع ذی‌نفعان و اعتماد عمومی به نهادهای اقتصادی داشته باشد. از این منظر، اخلاق حرفه‌ای صرفاً مجموعه‌ای از توصیه‌های رفتاری یا قواعد صوری نیست، بلکه بخشی از هویت حرفه‌ای حسابدار و پیش‌شرط تحقق مسئولیت اجتماعی حرفه محسوب می‌شود. دورکیم اخلاق حرفه‌ای را در پیوند با مسئولیت اجتماعی مشاغل و الزامات ناشی از عضویت در یک حرفه می‌داند و بر این نکته تأکید دارد که حرفه‌ها برای حفظ انسجام و اعتماد اجتماعی نیازمند هنجارهای اخلاقی مشخص هستند (Durkheim, 2013). در حسابداری و حسابرسی نیز توجه به اخلاق از آن جهت ضروری است که حسابداران نه تنها در برابر کارفرما یا سازمان خود، بلکه در برابر استفاده‌کنندگان اطلاعات، سرمایه‌گذاران، اعتباردهندگان و در سطحی گسترده‌تر، جامعه مسئولیت دارند. از این رو، رعایت اصولی مانند درستکاری، بی‌طرفی، استقلال، صلاحیت حرفه‌ای و مسئولیت‌پذیری، بخش جدایی‌ناپذیر از عملکرد مطلوب حسابدار تلقی می‌شود (Ahmed, 2010).

اهمیت اخلاق در حسابداری زمانی برجسته‌تر می‌شود که ماهیت قضاوت‌محور این حرفه مورد توجه قرار گیرد. بخش مهمی از فعالیت‌های حسابداران و حسابرسان در شرایطی انجام می‌شود که قواعد و استانداردهای موجود به‌تنهایی پاسخ قطعی برای مسئله فراهم نمی‌کنند و فرد ناگزیر است بر مبنای اطلاعات موجود، تجربه حرفه‌ای، ارزیابی پیامدها و برداشت خود از موقعیت تصمیم بگیرد. بنابراین، قضاوت حرفه‌ای یکی از عناصر بنیادین فعالیت حسابداری است و کیفیت آن می‌تواند به‌طور مستقیم بر کیفیت گزارشگری مالی، حسابرسی و اعتماد استفاده‌کنندگان اثر بگذارد. توسعه فناوری و افزایش حجم و پیچیدگی اطلاعات نیز این مسئله را تشدید کرده است؛ به‌گونه‌ای که حتی در محیط‌های متکی بر داده‌های گسترده، ابعاد رفتاری و شناختی همچنان نقش تعیین‌کننده‌ای در قضاوت و تصمیم‌گیری حسابرسان دارند (Brown-Liburd et al., 2015). بدین ترتیب، بررسی چگونگی شکل‌گیری قضاوت اخلاقی حسابداران و دانشجویان حسابداری، صرفاً موضوعی نظری نیست، بلکه با کیفیت عملکرد آینده حرفه و سلامت محیط گزارشگری مالی پیوند دارد.

رفتار اخلاقی در محیط حرفه‌ای حاصل اثرگذاری مجموعه‌ای از عوامل فردی، سازمانی و موقعیتی است. حسابدار ممکن است از قواعد اخلاقی و استانداردهای حرفه‌ای آگاه باشد، اما در شرایط واقعی تحت تأثیر فشارهای سازمانی، منافع شخصی، انتظارات مدیران، محدودیت زمانی، تجربه حرفه‌ای یا ادراک خود از پیامدهای تصمیم قرار گیرد. پژوهش درباره پذیرش رفتارهای ناکارآمد در میان حسابرسان نشان داده است که ویژگی‌ها و عوامل فردی می‌توانند در پذیرش یا رد رفتارهایی که با کیفیت مطلوب عملکرد حرفه‌ای ناسازگارند نقش داشته باشند (Paino et al., 2012). همچنین، حرفه‌ای‌گری حسابرسان نیز پدیده‌ای چندبعدی است و عواملی مانند جایگاه فردی، تجربه کاری و ویژگی‌های مؤسسه می‌توانند با میزان حرفه‌ای‌گری و بروندادهای عملکردی آنان ارتباط داشته باشند (Wardayati & Arif, 2017). این شواهد نشان می‌دهد که نمی‌توان تصمیم اخلاقی را صرفاً نتیجه دانستن یا ندانستن قواعد اخلاقی تلقی کرد؛ بلکه باید سازوکارهای روان‌شناختی و شناختی‌ای را که از لحظه مواجهه با یک موقعیت تا صدور قضاوت و انتخاب رفتار فعال می‌شوند، مورد توجه قرار داد.

در همین چارچوب، یکی از پرسش‌های اساسی در مطالعات اخلاق این است که افراد چگونه به یک قضاوت اخلاقی دست می‌یابند. برای مدت طولانی، بخش مهمی از نظریه‌پردازی اخلاق بر این فرض استوار بود که فرد در مواجهه با یک مسئله اخلاقی، ابتدا اطلاعات را بررسی می‌کند، اصول و قواعد مرتبط را می‌سنجد و سپس از طریق فرایندی آگاهانه و منطقی به قضاوت می‌رسد. با این حال، رویکردهای پردازش دوگانه نشان داده‌اند که شناخت اخلاقی لزوماً تنها محصول تفکر آگاهانه و استدلال مرحله‌به‌مرحله نیست و بخشی از داورهای انسان می‌تواند حاصل فرایندهای سریع، خودکار و شهودی باشد (Lapsley & Hill, 2008). در این دیدگاه، دو نوع کلی پردازش را می‌توان از یکدیگر متمایز کرد: پردازش سریع، خودکار، کم‌هزینه و شهودی، و پردازش کندتر، آگاهانه‌تر و مبتنی بر تلاش شناختی. چنین تفکیکی برای حوزه حسابداری اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا حسابداران در محیط حرفه‌ای به‌طور مکرر با موقعیت‌هایی مواجه می‌شوند که گاه نیازمند واکنش سریع هستند و گاه امکان بررسی گسترده‌تر اطلاعات، مشورت با دیگران و ارزیابی پیامدهای مختلف را فراهم می‌کنند.

شهود در این چارچوب به ظهور نسبتاً سریع یک ارزیابی یا قضاوت بدون طی کردن آگاهانه مراحل استدلالی مفصل اشاره دارد. در فلسفه اخلاق نیز شهودگرایی جایگاه مهمی داشته و دیدگاه‌های مختلفی درباره ماهیت و اعتبار شهود اخلاقی مطرح شده است. بررسی دیدگاه‌های برتنانو و رید نشان می‌دهد که شهودگرایی اخلاقی یک مفهوم یکپارچه و بدون مناقشه نیست و می‌توان برداشت‌های متفاوتی از چگونگی شناخت مستقیم ارزش‌ها و داوری‌های اخلاقی ارائه کرد (Olson, 2017). با این حال، در مطالعات رفتاری معاصر، مسئله اصلی معمولاً این نیست که شهود به لحاظ فلسفی منبع نهایی حقیقت اخلاقی است یا خیر، بلکه پرسش این است که قضاوت‌های شهودی در عمل چه نقشی در فرایند تصمیم‌گیری ایفا می‌کنند. در بسیاری از موقعیت‌ها، افراد ابتدا نوعی احساس پذیرش یا رد، درست یا نادرست بودن، و مطلوب یا نامطلوب بودن یک اقدام را تجربه می‌کنند و سپس ممکن است برای این ارزیابی اولیه دلایل عقلانی ارائه دهند. این ترتیب زمانی، دیدگاه سنتی‌ای را که همواره استدلال را مقدم بر داوری می‌داند، به چالش می‌کشد.

مدل شهودگرایی اجتماعی در این زمینه چارچوبی مهم برای تبیین قضاوت اخلاقی فراهم کرده است. در این مدل، شهود اخلاقی می‌تواند پیش از استدلال آگاهانه شکل گیرد و استدلال در بسیاری از موارد پس از شکل‌گیری داوری اولیه وارد فرایند شود. افزون بر این، قضاوت اخلاقی ماهیتی صرفاً فردی ندارد و تعامل با دیگران، شنیدن استدلال‌های اجتماعی و مشاهده واکنش‌های افراد می‌تواند شهود و قضاوت بعدی فرد را تغییر دهد. کاربرد این چارچوب در آموزش اخلاق حسابداری نشان می‌دهد که تمرکز صرف بر آموزش قواعد و استدلال صوری ممکن است تمام فرایند واقعی تصمیم‌گیری اخلاقی را پوشش ندهد. Andersen و Klamm با بررسی پیامدهای مدل شهودگرایی اجتماعی برای آموزش اخلاق حسابداری نشان دادند که شهود می‌تواند به‌عنوان مرحله‌ای اولیه در قضاوت اخلاقی دانشجویان عمل کند و طراحی آموزش اخلاق باید رابطه میان پاسخ شهودی و استدلال بعدی را مورد توجه قرار دهد (Andersen & Klamm, 2018). از این منظر، چگونگی ارائه اطلاعات، میزان زمان در دسترس برای تصمیم‌گیری و مواجهه فرد با دیدگاه‌های دیگران می‌تواند مسیر قضاوت اخلاقی را دگرگون سازد.

این مسئله برای آموزش اخلاق حسابداری اهمیت مضاعفی دارد. دانشگاه‌ها تنها مسئول انتقال دانش فنی حسابداری نیستند، بلکه باید دانشجویانی تربیت کنند که بتوانند دانش تخصصی خود را در چهارچوب مسئولیت‌های اخلاقی و حرفه‌ای به کار گیرند. آموزش اخلاق در دوره کارشناسی حسابداری از دیرباز به‌عنوان یکی از الزامات ارتقای کیفیت حرفه‌ای مورد توجه قرار گرفته و بر ضرورت گنجانیدن محتوای اخلاقی در برنامه‌های آموزشی حسابداری تأکید شده است (Saghafi et al., 2010). با این حال، صرف افزودن چند موضوع نظری درباره آیین رفتار حرفه‌ای، تضمین نمی‌کند که دانشجو در موقعیت واقعی بتواند تصمیم اخلاقی مناسبی اتخاذ کند. آموزش اثربخش باید به دانشجویان امکان دهد با موقعیت‌های مبهم، تعارض منافع، فشارهای سازمانی و انتخاب‌های دارای پیامدهای چندگانه مواجه شوند و نحوه واکنش خود را بررسی کنند. در این زمینه، استفاده از سناریوهای اخلاقی، بحث گروهی و تمرین قضاوت می‌تواند فاصله میان آگاهی نظری و عملکرد عملی را کاهش دهد.

یافته‌های جدیدتر نیز نشان می‌دهند که ابزارها و روش‌های آموزش اخلاق می‌توانند بر قضاوت اخلاقی دانشجویان حسابداری اثرگذار باشند. Poje و Zaman Groff در بررسی تأثیر مجموعه ابزارهای آموزش اخلاق نشان دادند که شیوه ارائه آموزش اخلاق می‌تواند قضاوت اخلاقی دانشجویان حسابداری را تحت تأثیر قرار دهد و برخی ابعاد، از جمله توجه به عدالت، در نتیجه آموزش برجسته‌تر شوند (Poje & Zaman Groff, 2023). این یافته اهمیت طراحی آموزشی را آشکار می‌سازد؛ زیرا اگر قضاوت اخلاقی محصول تعامل میان شهود و استدلال باشد، آموزش مطلوب باید نه فقط «پاسخ صحیح» را آموزش دهد، بلکه فرایند رسیدن به قضاوت را نیز به موضوع آموزش تبدیل کند. دانشجو باید بتواند واکنش اولیه خود را تشخیص دهد، مبانی آن را بررسی کند، اطلاعات تکمیلی را در نظر بگیرد، دیدگاه دیگران را ارزیابی کند و در صورت لزوم قضاوت اولیه خود را بازنگری نماید. چنین رویکردی آموزش اخلاق را از انتقال منفعلانه قواعد به تمرین فعال تصمیم‌گیری اخلاقی تبدیل می‌کند.

پژوهش‌های انجام‌شده درباره گرایش‌های اخلاقی دانشجویان حسابداری نیز بر ضرورت توجه به تفاوت‌های موجود در مبانی داوری اخلاقی آنان تأکید دارند. Kazempour و همکاران در بررسی پیش‌گرایش‌های اخلاقی دانشجویان حسابداری نشان دادند که قضاوت اخلاقی می‌تواند تحت تأثیر جهت‌گیری‌های فلسفی و اخلاقی متفاوت قرار گیرد و دانشجویان حسابداری در برخی گرایش‌ها با دیگر دانشجویان تفاوت‌هایی نشان می‌دهند (Kazempour et al., 2025). این موضوع بیانگر آن است که دانشجویان هنگام ورود به کلاس اخلاق، ذهنی خالی و فاقد جهت‌گیری ندارند، بلکه مجموعه‌ای از باورها، تجربه‌ها و ترجیحات اخلاقی را با خود همراه می‌آورند. در نتیجه، آموزش اخلاق باید بتواند این

پیش‌گرایش‌ها را آشکار کرده و فرصتی برای ارزیابی انتقادی آنها ایجاد کند. در غیر این صورت، ممکن است محتوای آموزشی بدون تغییر محسوس در شیوه واقعی داوری اخلاقی دانشجو دریافت و بازتولید شود.

از سوی دیگر، فرایند آموزش و ویژگی‌های فردی دانشجویان نیز در شکل‌گیری رفتار اخلاقی اهمیت دارند. Rajab Dori و Namazi نشان دادند که رابطه سبک تدریس با رفتار اخلاقی دانشجویان حسابداری می‌تواند در تعامل با سازه‌هایی مانند خودکارآمدی و شخصیت پویا تبیین شود (Namazi & Rajab Dori, 2025). این یافته تأکید می‌کند که آموزش اخلاق یک فرایند خطی نیست که در آن مدرس اطلاعاتی را ارائه دهد و دانشجو همان اطلاعات را مستقیماً به رفتار اخلاقی تبدیل کند. اثر آموزش می‌تواند به میزان مشارکت دانشجو، احساس توانمندی او در مواجهه با مسئله، شیوه ارائه محتوا و ویژگی‌های شخصیتی وابسته باشد. در نتیجه، الگوهای آموزشی فعال، مسئله‌محور و سناریو‌محور، به‌ویژه هنگامی که دانشجو را به اتخاذ موضع، دفاع از قضاوت و بازاندیشی در تصمیم خود وادار می‌کنند، ظرفیت بیشتری برای نزدیک‌شدن به ماهیت واقعی تصمیم‌گیری اخلاقی دارند.

اهمیت این موضوع در محیط حرفه‌ای حسابرسی نیز با مطالعات مربوط به حرفه‌ای‌گری و تعهد اخلاقی تأیید شده است. Espinosa-Pike و Barrainkua نشان دادند که حرفه‌ای‌گری و قضاوت اخلاقی در میان حسابداران شاغل و دانشجویان تحصیلات تکمیلی می‌تواند الگوهای متفاوتی داشته باشد و ابعادی مانند تعهد به منافع عمومی و استقلال حرفه‌ای در نحوه ارزیابی موقعیت‌های اخلاقی اهمیت دارند (Barrainkua & Espinosa-Pike, 2017). همچنین، Yulianti و همکاران نشان دادند که تعهد حرفه‌ای، تعهد اخلاقی و عوامل فردی با توانایی کشف تقلب و رفتارهای مرتبط با کیفیت حسابرسی ارتباط دارند (Yulianti et al., 2023). بنابراین، پرورش قضاوت اخلاقی در دوران دانشجویی را می‌توان بخشی از فرایند آماده‌سازی افراد برای مواجهه با فشارها و تعارض‌های آینده حرفه دانست. هر اندازه دانشجو فرصت بیشتری برای تمرین تصمیم‌گیری در موقعیت‌های پیچیده داشته باشد، احتمال بیشتری وجود دارد که در محیط حرفه‌ای بتواند میان خواسته‌های سازمانی، الزامات فنی و مسئولیت‌های اخلاقی تمایز قائل شود.

با وجود اهمیت آموزش و تعهد حرفه‌ای، همچنان یکی از مسائل کمتر مورد توجه این است که «زمان» و «نحوه ارائه اطلاعات» چگونه می‌توانند نوع قضاوت اخلاقی را تغییر دهند. در بسیاری از مطالعات اخلاق، از مشارکت‌کنندگان خواسته می‌شود پس از مطالعه یک سناریو، تصمیم خود را اعلام کنند، اما معمولاً مشخص نیست پاسخ ارائه‌شده تا چه اندازه حاصل واکنش شهودی اولیه و تا چه اندازه محصول بررسی آگاهانه و استدلالی است. یافته‌های Andersen و Klamm نشان می‌دهد که تفکیک این دو مرحله می‌تواند برای فهم فرایند واقعی قضاوت دانشجویان حسابداری اهمیت داشته باشد (Andersen & Klamm, 2018). اگر دانشجو در مواجهه اولیه با یک رفتار مشکوک به سرعت آن را غیراخلاقی ارزیابی کند، اما پس از دریافت اطلاعات تکمیلی درباره انگیزه‌ها، پیامدها و نظر دیگران قضاوت خود را تغییر دهد، این تغییر اطلاعات مهمی درباره رابطه شهود، استدلال و نفوذ اجتماعی فراهم می‌کند. برعکس، پایداری قضاوت اولیه در برابر اطلاعات جدید نیز می‌تواند نشان‌دهنده قدرت شهود اولیه در فرایند تصمیم‌گیری باشد.

شناخت چنین فرایندی از منظر طراحی برنامه‌های آموزشی نیز مهم است. اگر آموزش اخلاق تنها بر استدلال تأکید کند، ممکن است بخش مهمی از سازوکار واقعی تصمیم‌گیری، یعنی پاسخ شهودی اولیه، نادیده گرفته شود؛ و اگر صرفاً بر احساس اخلاقی تکیه شود، امکان بررسی نقادانه شهودهای نادرست یا سوگیری‌های فردی کاهش می‌یابد. رویکرد مطلوب آن است که شهود و استدلال به‌عنوان دو مؤلفه مکمل در نظر گرفته شوند. شهود می‌تواند به شناسایی سریع مسئله و حساسیت نسبت به جنبه اخلاقی موقعیت کمک کند، در حالی که استدلال امکان ارزیابی دقیق‌تر شواهد، پیامدها، اصول حرفه‌ای و دیدگاه‌های جایگزین را فراهم می‌سازد. مطالعات پردازش دوگانه در شناخت اخلاقی نیز بر تعامل این فرایندها تأکید دارند (Lapsley & Hill, 2008). بنابراین، آموزش اخلاق حسابداری می‌تواند به‌جای سرکوب واکنش شهودی، دانشجویان را به آگاهی از آن و سپس آزمون و اصلاح آن از طریق استدلال هدایت کند.

از منظر پژوهشی نیز مطالعه تصمیم‌گیری اخلاقی نیازمند توجه هم‌زمان به جنبه‌های شناختی، رفتاری و موقعیتی است. پدیده‌هایی از این دست در علوم انسانی و اجتماعی چندعاملی هستند و بررسی آنها نیازمند طراحی روشمند و تبدیل مفاهیم نظری به موقعیت‌هایی است که بتوان پاسخ افراد را در آنها مشاهده و مقایسه کرد (Delavar, 2015). به‌کارگیری سناریوهای اخلاقی می‌تواند برای این هدف مناسب باشد، زیرا به پژوهشگر اجازه می‌دهد موقعیت یکسانی را برای مشارکت‌کنندگان ایجاد کرده و سپس با تغییر شرایطی مانند میزان اطلاعات یا فرصت تصمیم‌گیری، تفاوت در قضاوت آنان را بررسی کند. چنین رویکردی در موضوع حاضر امکان آزمون این فرض را فراهم می‌کند که واکنش اخلاقی

اولیه، تحت محدودیت زمانی، بیشتر ماهیتی شهودی دارد، در حالی که افزایش زمان و ارائه اطلاعات زمینه‌ای می‌تواند زمینه فعال‌شدن استدلال آگاهانه‌تر و حتی بازنگری در تصمیم اولیه را فراهم سازد.

در مجموع، ادبیات موجود نشان می‌دهد که اخلاق حرفه‌ای در حسابداری با اعتماد عمومی و مسئولیت اجتماعی پیوندی بنیادین دارد (Ahmed, 2010; Durkheim, 2013)، قضاوت حرفه‌ای تحت تأثیر فرایندهای رفتاری و شناختی قرار می‌گیرد (Brown-Liburd et al., 2015; Paino et al., 2012)، ویژگی‌های حرفه‌ای و فردی می‌توانند بر قضاوت و عملکرد اخلاقی مؤثر باشند (Barrainkua & Espinosa-Pike, 2017; Wardayati & Arif, 2017; Yulianti et al., 2023)، و آموزش اخلاق قادر است از طریق شیوه تدریس، ابزارهای آموزشی و توجه به پیش‌گرایش‌های اخلاقی دانشجویان، کیفیت قضاوت آنان را تحت تأثیر قرار دهد (Kazempour et al., 2010; Namazi & Rajab Dori, 2025; Poje & Zaman Groff, 2023; Saghafi et al., 2025). با این حال، برای درک کامل‌تر تصمیم‌گیری اخلاقی دانشجویان حسابداری، لازم است مشخص شود که قضاوت آنان در شرایط نیازمند پاسخ سریع چه تفاوتی با شرایطی دارد که زمان بیشتر، اطلاعات تکمیلی و امکان توجه به دیدگاه دیگران فراهم است؛ زیرا چنین مقایسه‌ای می‌تواند نسبت میان شهود اولیه و استدلال آگاهانه را روشن‌تر کرده و شواهد کاربردی برای بهبود آموزش اخلاق حسابداری فراهم آورد (Andersen & Klammer, 2018; Lapsley & Hill, 2008; Olson, 2017).

بنابراین، هدف پژوهش حاضر بررسی نقش قضاوت شهودی در تصمیم‌گیری‌های اخلاقی دانشجویان حسابداری و تبیین پیامدهای آن برای بروندهای آموزش اخلاقیات حسابداری با تأکید بر تفاوت میان تصمیم‌گیری سریع شهودی و تصمیم‌گیری مبتنی بر استدلال است.

روش پژوهش و مواد

این تحقیق از لحاظ هدف، کاربردی است و از لحاظ طراحی و شکل اجرا، به صورت شبه آزمایشی انجام می‌شود. اعضاء نمونه آماری به دو گروه الف و ب تقسیم می‌شوند. در این تحقیق دو گزینه مختلف برای اعضاء نمونه آماری مطرح می‌شود: ۱- در گزینه اول، از پاسخ دهندگان خواسته می‌شود تا نسبت به گزینه مطرح شده قضاوت سریعی انجام دهند (گروه الف)؛ ۲- در گزینه دوم، توضیحات تکمیلی راجع به گزینه اول داده شده و از پاسخ دهندگان خواسته می‌شود تا در وقت کافی، راجع به قضیه مطرح شده قضاوت کنند (گروه ب). گزینه‌های تحقیق از مطالعه اندرسن و کلام (۲۰۱۸) اقتباس و بومی سازی شده است. بنابراین چارچوب تحقیق بر اساس دو گزینه زیر خواهد بود:

گزینه اول: فرض کنید شما به عنوان یک حسابرس در یک سازمان مشغول به خدمت شده‌اید. با بررسی صورتهای مالی سال قبل مشاهده می‌کنید که دستکاری‌هایی در اسناد و گزارش‌ها انجام شده است. رئیس سازمان از شما می‌خواهد به همین روش کار را ادامه دهید. قضاوت شما در رابطه با این پیشنهاد چیست؟

گزینه دوم: پس از مشاهده وضعیت صورتهای حسابداری و شنیدن پیشنهاد رئیس سازمان، با تعدادی از حسابداران دیگر مشورت می‌کنید. بر اساس گفته‌های آنان متوجه می‌شوید که تغییر صورتهای مالی برای فریب سازمان مالیات نبوده و مالیات سازمان به شکل کامل پرداخت می‌شود. رئیس سازمان بخشی از درآمد سازمان را صرف امور خیریه می‌کند. وضعیت فعلی به نفع کارکنان سازمان است و در غیر این صورت، بسیاری از کارمندان سازمان نیز متضرر خواهند شد و سرانجام دستکاری‌های انجام شده تنها برای حفظ و بقاء سازمان بوده و هدف آن، دور زدن قانون نبوده است. حال پس از شنیدن نظرات سایر حسابداران، نظر شما در رابطه با پیشنهاد رئیس سازمان چیست؟

برای گردآوری اطلاعات مربوط به ادبیات موضوع و تعریف مفاهیم و واژگان تخصصی پژوهش از روش کتابخانه‌ای استفاده می‌شود. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه‌ای است که در اختیار اعضاء نمونه آماری قرار داده می‌شود. این پرسشنامه بر اساس طیف لیکرت ۷ درجه تنظیم شده است. اعضاء میزان موافقت یا مخالفت خود را با عبارت زیر در مقیاس هفت‌درجه‌ای لیکرت مشخص می‌کنند: "من توضیح سرپرستم را می‌پذیرفتم و هیچ اقدامی نمی‌کردم." در این مقیاس، ۱ = کاملاً مخالف و ۷ = کاملاً موافق بود. داده‌ها به روش گزینه نویسی در دو گروه الف و ب جمع‌آوری شده‌اند. مطالعه جامعه آماری این تحقیق دانشجویان رشته حسابداری دانشگاه پیام نور استان یزد می‌باشد که تعداد آن‌ها ۲۴۰ نفر اعلام شده است. متناسب با حجم جامعه آماری، با استفاده از فرمول کوکران اندازه نمونه مشخص شد و تعداد ۱۵۶ نفر به عنوان نمونه تعیین گردید (جدول ۱). برای گردآوری داده‌های اولیه و اطلاعات جهت بررسی سوالات پژوهش از روش میدانی استفاده شده است و داده‌ها به روش گزینه نویسی در دو گروه الف و ب جمع‌آوری شده‌اند. از آمار توصیفی

و استنباطی برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده می‌شود. برای بررسی معناداری تفاوت بین دو گروه الف و ب از آزمون تحلیل واریانس (ANOVA) در نرم افزار SPSS استفاده می‌شود.

جدول ۱- مشخصات شرکت کنندگان

ویژگی	تعداد	درصد
مرد	۵۵	۳۵.۳٪
زن	۱۰۱	۶۴.۷٪
۱۸ تا ۲۲ سال	۱۰۴	۶۶.۷٪
۲۳ سال و بیشتر	۵۲	۳۳.۳٪
سال دوم	۵۶	۳۵.۹٪
سال سوم	۳۸	۲۴.۴٪
سال چهارم	۵۲	۳۳.۳٪
دانشجوی تحصیلات تکمیلی	۱۰	۶.۴٪
دارای کارآموزی	۴۲	۲۶.۹٪
فاقد کارآموزی	۱۱۴	۷۳.۱٪

یافته‌ها

در این بخش که مربوط به آمار توصیفی پژوهش است اطلاعات مربوط به خصوصیات آماری نمونه انتخاب شده به صورت خلاصه ارائه می‌گردد. شاخص‌های مورد استفاده برای توصیف داده‌ها به صورت زیر می‌باشند: شاخص‌های مرکزی و پراکندگی: میانگین^۱، انحراف معیار^۲، حداقل و حداکثر^۳. در جداول برخی از مفاهیم آمار توصیفی متغیرها شامل میانگین مشاهده‌ها به عنوان شاخص‌های مرکزی و انحراف معیار به عنوان شاخص پراکندگی در فرضیات تحقیق ارائه شده است.

جدول ۲- آمار توصیفی متغیرهای تحقیق

متغیرها			
تصمیم‌گیری اخلاقی	گزینه اول	گزینه‌ها	
		میانگین	اختلاف تصمیم
		۳.۵۶۸	۳.۴۵۸
		انحراف معیار	۰.۸۹۸
		۰.۹۵۵	۰.۹۵۵
تصمیم‌گیری اخلاقی	گزینه دوم قضاوت مبتنی بر استدلال	گزینه‌ها	
		میانگین	اختلاف تصمیم
		۴.۵۶۹	۴.۰۱۲
تصمیم‌گیری اخلاقی	گزینه دوم قضاوت مبتنی بر استدلال	انحراف معیار	۰.۷۸۹
		۰.۹۵۸	۰.۷۸۹

اصلی‌ترین شاخص مرکزی، میانگین است که بیانگر نقطه تعادل و مرکز ثقل توزیع است و شاخص خوبی برای نشان دادن مرکزیت داده‌ها است. برای مثال مقدار میانگین برای متغیر قضاوت شهودی گزینه اول برابر با ۳.۴۸۹ و گزینه دوم قضاوت مبتنی بر استدلال ۴.۵۶۹ نشان می‌دهد که بیشتر داده‌ها حول این نقطه تمرکز یافته‌اند. انحراف معیار یکی از مهمترین پارامترهای پراکندگی است و معیاری برای میزان پراکندگی مشاهدات از میانگین است؛ مقدار این پارامتر برای متغیر شاخص قضاوت شهودی گزینه اول برابر با ۰.۸۹۸ و قضاوت مبتنی بر استدلال گزینه دوم ۰.۷۸۹ است.

در ادامه، سایر شاخص‌های توصیفی نظیر میانگین و انحراف معیار برای کلیه متغیرهای تحقیق، مورد بحث قرار می‌گیرد. جدول ۳ آماره‌های توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار و آزمون کلموگروف-اسمیرنوف برای هر یک از متغیرهای تحقیق شامل قضاوت شهودی، قضاوت مبتنی بر استدلال و تصمیم‌گیری اخلاقی نشان می‌دهند.

1. Mean
2. Standard Deviation
3. Min -Min

جدول ۳- میانگین و انحراف معیار و نتایج آزمون کلموگروف-اسمیرنوف متغیرهای تحقیق

	گزینه اول	گزینه دوم
	قضاوت شهودی	قضاوت مبتنی بر استدلال
آزمون نرمال	۳.۸۶۰	۳.۳۸۷
میانگین	۰.۴۵۵۸	۰.۵۰۱
انحراف معیار	۰.۱۹۵	۰.۱۴۲
آزمون معناداری t	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰
معناداری		

هنگام بررسی نرمال بودن داده‌ها ما فرض صفر مبتنی بر اینکه توزیع داده‌ها نرمال است را در سطح خطای ۵٪ تست می‌کنیم. بنابراین اگر آماره آزمون بزرگتر مساوی ۰.۰۵ بدست آید، در این صورت دلیلی برای رد فرض صفر مبتنی بر اینکه داده نرمال است، وجود نخواهد داشت. به عبارت دیگر توزیع داده‌ها نرمال خواهد بود. برای آزمون نرمالیت فرض‌های آماری به صورت زیر تنظیم می‌شود. براساس نتایج مندرج در جدول ۳ در تمامی موارد مقدار آماره آزمون بیشتر از ۰/۰۵ بدست آمده است در نتیجه توزیع داده‌های سنجش هریک از ابعاد نرمال است.

آنالیز کوواریانس^۱ یا آنکوا، نوعی آنالیز و تحلیل همانند آنوا^۲ می‌باشد و هرگاه در آنالیز واریانس بخواهیم اثر متغیرهای مداخله‌گر را به روش‌های آماری حذف کنیم تا نتایج با دقت بیشتری به دست آید از آنالیز کوواریانس استفاده می‌شود (در این روش هم از کنترل آماری استفاده می‌شود و هم از واریانس). به عبارت بهتر به جای تحلیل واریانس تحلیل کوواریانس مورد استفاده قرار می‌گیرد. همان گونه که در جدول ۴، ملاحظه می‌شود آزمون‌های چهارگانه تحلیل کوواریانس چند متغیری مربوط به قضاوت شهودی و قضاوت مبتنی بر استدلال از لحاظ آماری معنادار هستند. بنابراین در گروه گزینه اول و گزینه دوم در دو مؤلفه در مرحله پس آزمون دارای تفاوت معناداری هستند.

جدول ۴- آزمون چند متغیر کوواریانس نتایج متغیرهای تحقیق

مؤلفه‌ها	متغیرها	ضریب	f	درجه آزادی	معناداری	اندازه اثر	توان آماری
گزینه اول	قضاوت شهودی	۰.۵۸۸	۲.۲۵۶	۲۱۳	۰.۹۱۲	۹.۹۱	۱.۰۰۰
گزینه دوم	قضاوت مبتنی بر استدلال	۰.۶۵۵	۴.۵۶۹	۲۱۳	۰.۸۴۵	۹.۹۳	۱.۰۰۰

به عبارت دیگر در جدول ۴ میانگین گروه گزینه اول نسبت به گروه گزینه دوم در مرحله پس آزمون تاثیر داشته که میزان این تأثیر در قضاوت شهودی برابر با ۹.۹۱ و میزان تأثیر در قضاوت مبتنی بر استدلال ۹.۹۳ است یعنی ۱۰۰ درصد تفاوت‌های فردی در نمرات گزینه اول و دوم را نشان می‌دهد.

تحلیل واریانس^۳ یک دسته از مدل‌های آماری هستند که قادرند اختلاف بین گروه‌ها یا دسته‌ها را بررسی کنند. این آزمون هنگامی به کار می‌رود که بخواهیم معناداری تفاوت میانگین یک صفت را در دو نمونه تصادفی از دو جامعه مستقل مورد بررسی قرار دهیم. این آزمون میانگین دو گروه مستقل را با یکدیگر مقایسه می‌نماید. در این آزمون میانگین‌های بدست آمده از نمونه‌های تصادفی مورد قضاوت قرار می‌گیرند. به این معنی که از دو جامعه مختلف نمونه‌هایی اعم از اینکه تعداد نمونه مساوی یا غیر مساوی باشند بطور تصادفی انتخاب شده و میانگین‌های آن دو جامعه را با هم مقایسه می‌کنیم. اگر Sig کمتر از ۵ صدم باشد به این معنی است که بین گروه‌ها تفاوت معناداری وجود دارد که در جدول ۵ نیز این تفاوت دیده می‌شود، پس از سطر اول استفاده می‌نماییم.

فرضیات تحقیق:

¹ Analyze of Covariance – ANCOVA

². ANOVA

³. Analysis of Variance (ANOVA)

حسابداری، امور مالی و هوش محاسباتی

وقتی زمان تصمیم‌گیری اخلاقی اندک باشد، اغلب افراد از قضاوت شهودی استفاده می‌کنند.

وقتی زمان تصمیم‌گیری اخلاقی زیاد باشد، اغلب افراد از قضاوت مبتنی بر استدلال استفاده می‌کنند.

در این پژوهش در جدول ۵ مقدار معناداری (*Sig*) بین دو گروه ۰.۰۰۰ و مقدار معناداری در درون دو گروه با ضریب ۰.۰۰۳ نشان می‌دهد که چون مقدار *sig* از ۰.۰۵ کوچکتر می‌باشد، نتیجه گرفته می‌شود که بین دو گروه گزینه از لحاظ آماری با یکدیگر تفاوت معنادار وجود دارد. یعنی اختلاف میانگین بین دو گروه (گزینه الف-ب) کمتر است و مقدار میانگین آنها ۰.۴۵۶ می‌باشد و درون دو گروه (گزینه الف-ب) مقدار پراکندگی بالا با ضریب میانگین ۲.۵۶۶ به دست آمده است.

جدول ۵- آزمون آنوا بین دو گروه

۹۵% confidence interval					
میانگین	انحراف معیار	معناداری	درجه آزادی	پایین‌ترین	بالا‌ترین
۰.۴۵۶۲	۰.۸۴۵۹۰	۰.۰۰۰	۱	۱.۵۶۲۰	۲.۵۹۹
۲.۵۶۶۰	۲۵.۷۷۸	۰.۰۰۳	۱۳۳	۱.۷۵۵۶	۳.۵۸۷
۱.۹۸۵	۱۶۵.۷۴۵	۰.۰۰۱	۱۳۳	۲.۵۶۹	۴.۵۶۹
جمع					

در این دو آزمون، این امر مهم است که مشخص می‌شود اختلافات بین دو گروه تصادفی است. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل واریانس یک طرفه (*ANOVA*) نشان می‌دهد که هیچ تفاوتی در تصمیمات اولیه در بخش پرسشنامه گزینه‌ها اتخاذ شده توسط اعضای دو گروه وجود ندارد یعنی (کسانی که گزینه الف را دریافت می‌کنند در مقابل افرادی که گزینه ب دریافت می‌کنند تفاوتی بین شرکت کنندگان وجود ندارد). *ANOVA* اولیه با تفاوت در تصمیم‌گیری به عنوان متغیر وابسته که منظور (قضاوت شهودی و قضاوت مبتنی بر استدلال) دو گروه (الف یا ب) است اجرا می‌شود یعنی محقق در جدول ۶ به دنبال این امر است که آیا عوامل جمعیت شناختی چون جنسیت، سن، میزان تحصیلات، سابقه کارآموزی، مرتبط بودن کارآموزی با مسیر شغلی و سابقه کار بر پاسخگویی گزینه دوم که در مدت طولانی‌تر صورت گرفته و گزینه اول که در مدت زمان کمتری انجام شده موثر بوده است یا خیر؟ در واقع نتایج در جدول ۷ نشان می‌دهد که سن با ضریب ۰.۵۶۶ کمترین میزان تاثیر را داشته و تحصیلات با ضریب ۰.۹۵۶ بیشترین تاثیر را در پاسخگویی داشته است.

جدول ۶- آزمون آنوا بین دو گروه با توجه عوامل جمعیت شناختی

جمع مربعات	درجه آزادی	میانگین	f	معناداری
۱۰۸.۳۶۹	۱۰	۱۰.۳۶۸	۷.۳۶۹	۰.۰۰۰
۴۰.۸۶۹	۱	۴۰.۸۶۹	۱۹.۲۶۶	۰.۰۰۱
۲.۳۶۹	۱	۲.۳۶۹	۰.۰۰۰	۰.۳۲۶
۰.۰۰۵	۱	۰.۰۰۵	۰.۰۰۲	۰.۵۶۶
۳.۴۵۸	۱	۳.۴۵۸	۲.۲۶۹	۰.۹۵۶
۱۶.۰۲۸	۱	۱۶.۰۲۸	۹.۲۵۸	۰.۶۲۱
۴.۵۶۹	۱	۴.۵۶۹	۳.۴۵۸	۰.۷۴۲
۰.۸۹۹	۱	۰.۸۹۹	۰.۸۹۹	۰.۴۶۳
۵۱.۰۳۶	۴۸	۵۱.۰۳۶	۳۰.۴۱۵	۰.۰۰۲
۶۲.۶۹۸	۵۹	۱.۶۳۹		
۱۶۸.۰۰۰	۵۸			
جمع				

R Square = ۰.۶۵۸

جدول ۷- آزمون آنوا بین دو گروه

معناداری	f	میانگین	درجه آزادی	جمع مربعات	مدل اصلاح شده
۰.۰۰۰	۳۲.۵۶۹	۱۶۸.۹۵۶	۳	۱۶۸.۹۵۶	تصمیم اولیه
۰.۰۰۰	۳۸.۵۹۹	۵۶.۵۸۸	۱	۵۶.۵۸۸	گروه (الف-ب)
۰.۰۰۱	۶۵.۵۸۹	۸۶.۶۳۳	۱	۸۶.۶۳۳	کارآموزی
۰.۰۰۲	۳۶.۲۵۵	۵.۶۹۹	۱	۵.۶۹۹	خطا
۰.۱۰۸	۳.۶۹۹	۱.۵۸۸	۱۰۶	۱۸۶.۶۹۹	جمع
			۲۱۳	۳۱۲.۰۲۳	اصلاح شده در کل
			۱۳۳	۳۵۶.۰۶۹	

R Square = ۰.۴۶۸

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش قضاوت شهودی در تصمیم‌گیری‌های اخلاقی دانشجویان حسابداری و تبیین پیامدهای آن برای آموزش اخلاقیات حسابداری انجام شد. نتایج تحلیل‌های استنباطی نشان داد که میان دو وضعیت تصمیم‌گیری، یعنی شرایطی که در آن از شرکت‌کنندگان خواسته شد در مدت‌زمان کوتاه و بر اساس اطلاعات اولیه درباره موقعیت اخلاقی قضاوت کنند و شرایطی که اطلاعات تکمیلی و فرصت بیشتری برای بررسی موضوع در اختیار آنان قرار گرفت، تفاوت آماری معناداری وجود داشت. مقدار معناداری تفاوت بین دو گروه کمتر از ۰.۰۰۱ و تفاوت درون‌گروهی نیز برابر با ۰.۰۰۳ گزارش شد. این یافته از فرض اصلی پژوهش مبنی بر اینکه محدودیت زمانی زمینه استفاده بیشتر از قضاوت شهودی را فراهم می‌کند، در حالی که افزایش زمان و اطلاعات امکان استفاده بیشتر از استدلال اخلاقی را ایجاد می‌کند، حمایت می‌کند. همچنین، در تحلیل‌های تکمیلی، اثر تصمیم اولیه و عضویت در گروه معنادار بود و در مدل نهایی، سابقه کارآموزی نیز با تفاوت در تصمیم‌گیری اخلاقی ارتباط معناداری نشان داد. در مقابل، اغلب متغیرهای جمعیت‌شناختی بررسی‌شده، از جمله جنسیت و سن، اثر معناداری بر الگوی پاسخ‌گویی نشان ندادند. در مجموع، نتایج بیانگر آن است که شرایط شناختی و موقعیتی تصمیم‌گیری می‌توانند بیش از برخی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی ساده، نحوه شکل‌گیری قضاوت اخلاقی دانشجویان حسابداری را تحت تأثیر قرار دهند.

مهم‌ترین یافته پژوهش، یعنی تفاوت میان قضاوت سریع و قضاوت پس از ارائه اطلاعات تکمیلی، با چارچوب پردازش دوگانه در شناخت اخلاقی همسو است. بر اساس این رویکرد، انسان‌ها برای پردازش مسائل اخلاقی تنها از یک سازوکار شناختی استفاده نمی‌کنند، بلکه دو مسیر نسبتاً متفاوت در تصمیم‌گیری فعال می‌شود: یک مسیر سریع، خودکار و شهودی و یک مسیر کندتر، آگاهانه و مبتنی بر استدلال. Lapsley و Hill توضیح داده‌اند که بخش قابل‌توجهی از شناخت اخلاقی می‌تواند بر فرایندهای خودکار و میانبرهای شناختی استوار باشد و استدلال آگاهانه لزوماً نقطه آغاز همه داورهای اخلاقی نیست (Lapsley & Hill, 2008). بنابراین، هنگامی که شرکت‌کنندگان پژوهش حاضر با محدودیت زمانی مواجه شدند، احتمالاً فرصت کافی برای بررسی نظام‌مند پیامدها، ارزیابی گزینه‌ها و بازاندیشی در قضاوت اولیه خود نداشتند و در نتیجه، پاسخ آنان بیش از هر چیز بر ارزیابی فوری و شهودی از موقعیت متکی بوده است. در مقابل، زمانی که اطلاعات تکمیلی ارائه شد و پاسخ‌دهندگان فرصت بیشتری برای ارزیابی مسئله پیدا کردند، پردازش تأملی و استدلالی نقش برجسته‌تری در شکل‌گیری تصمیم نهایی ایفا کرده است.

یافته مذکور به‌طور ویژه با نتایج Andersen و Klamm همخوان است. آنان با به‌کارگیری مدل شهودگرایی اجتماعی در زمینه آموزش اخلاق حسابداری نشان دادند که شهود می‌تواند در مرحله نخست قضاوت اخلاقی دانشجویان حسابداری فعال شود و استدلال آگاهانه در مرحله‌ای بعد برای بررسی، توجیه یا اصلاح آن قضاوت وارد عمل شود (Andersen & Klamm, 2018). نتایج پژوهش حاضر نیز نشان می‌دهد که قضاوت اخلاقی را نمی‌توان صرفاً به‌عنوان محصول استدلال منطقی و آگاهانه در نظر گرفت. واکنش اولیه دانشجو در برابر یک تخلف یا موقعیت مبهم حسابداری می‌تواند بسیار سریع شکل گیرد، اما این قضاوت با دریافت اطلاعات جدید و فرصت بیشتر برای تفکر، قابلیت

تغییر دارد. این مسئله از منظر مدل شهودگرایی اجتماعی اهمیت زیادی دارد، زیرا نشان می‌دهد شکل‌گیری قضاوت اخلاقی فرایندی پویا است و ممکن است میان واکنش اولیه شهودی و ارزیابی بعدی مبتنی بر استدلال تفاوت وجود داشته باشد.

از منظر نظری، نتیجه حاضر همچنین با مباحث مربوط به شهودگرایی اخلاقی قابل تبیین است. Olson در بررسی گونه‌های مختلف شهودگرایی اخلاقی نشان می‌دهد که شهود می‌تواند به‌عنوان شکلی از ادراک مستقیم ارزش اخلاقی عمل کند، هرچند درباره ماهیت و اعتبار معرفتی آن دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد (Olson, 2017). بر این اساس، هنگامی که فرد برای نخستین‌بار با دستکاری اطلاعات مالی یا درخواست مدیر برای ادامه یک رویه مسئله‌دار مواجه می‌شود، ممکن است بدون انجام محاسبات پیچیده، نوعی احساس فوری درباره نادرست بودن رفتار در وی شکل گیرد. با این حال، افزودن اطلاعاتی نظیر انگیزه مدیر، پیامدهای اقدام برای کارکنان یا هدف سازمان می‌تواند زمینه‌ای ایجاد کند که فرد قضاوت اولیه خود را دوباره ارزیابی کند. بنابراین، شهود اخلاقی را نباید مترادف با قضاوت غیرمنطقی دانست؛ بلکه می‌توان آن را مرحله‌ای سریع در پردازش اخلاقی در نظر گرفت که ممکن است در مراحل بعدی توسط استدلال تأیید، تعدیل یا حتی رد شود.

از سوی دیگر، یافته پژوهش مبنی بر تأثیر اطلاعات تکمیلی و تغییر شرایط تصمیم‌گیری با ماهیت اجتماعی قضاوت اخلاقی نیز همخوان است. در مدل شهودگرایی اجتماعی، قضاوت اخلاقی نه در خلأ، بلکه در یک محیط اجتماعی شکل می‌گیرد و دیدگاه، استدلال و واکنش دیگران می‌تواند بر شهود و تصمیم فرد اثرگذار باشد (Andersen & Klamm, 2018). در سناریوی پژوهش حاضر، شرکت‌کنندگان گروه دوم با مجموعه‌ای از توضیحات و دیدگاه‌های تکمیلی مواجه شدند که موقعیت اولیه را از حالت یک تخلف آشکار به وضعیتی پیچیده‌تر با پیامدهای مختلف تبدیل می‌کرد. این تغییر زمینه اطلاعاتی می‌تواند سبب شود فرد از قضاوت سریع اولیه فاصله گرفته و جنبه‌هایی مانند پیامدهای تصمیم، منافع کارکنان، بقای سازمان و انگیزه عامل رفتار را نیز وارد ارزیابی خود کند. بنابراین، یافته‌ها نه تنها نقش زمان، بلکه نقش زمینه اجتماعی و اطلاعاتی را در شکل‌گیری قضاوت اخلاقی برجسته می‌کنند.

نتایج پژوهش حاضر از منظر آموزش اخلاق حسابداری نیز قابل توجه است. اگر دانشجویان صرفاً با اصول نظری، آیین‌نامه‌ها و قواعد حرفه‌ای آشنا شوند، لزوماً نمی‌توان انتظار داشت که در مواجهه با یک موقعیت واقعی، پیچیده و دارای فشار زمانی، همان اصول را به شکلی کاملاً استدلالی به کار گیرند. Saghafi و همکاران بر ضرورت توجه جدی به آموزش اخلاق در دوره کارشناسی حسابداری تأکید کرده‌اند و نقش آموزش دانشگاهی را در تقویت حساسیت و درک اخلاقی دانشجویان مهم دانسته‌اند (Saghafi et al., 2010). نتایج مطالعه حاضر نشان می‌دهد که این آموزش بهتر است فراتر از انتقال دانش نظری طراحی شود و دانشجویان را با موقعیت‌هایی مواجه کند که در آنها ابتدا واکنش سریع خود را تجربه کنند و سپس با دریافت اطلاعات تکمیلی، استدلال‌های خود را بازبینی نمایند. چنین رویکردی می‌تواند به دانشجویان کمک کند میان «احساس اولیه درباره درست یا غلط بودن یک اقدام» و «قضاوت نهایی پس از بررسی شواهد» تمایز قائل شوند.

یافته‌های Poje و Zaman Groff نیز از این تفسیر حمایت می‌کند. آنان نشان دادند که به‌کارگیری ابزارهای مناسب در آموزش اخلاق می‌تواند قضاوت اخلاقی دانشجویان حسابداری را بهبود بخشد و نحوه وزن‌دهی آنان به ابعاد مختلف یک مسئله اخلاقی را تغییر دهد (Poje & Zaman Groff, 2023). بنابراین، قضاوت اخلاقی ساختاری کاملاً ثابت نیست و می‌تواند در نتیجه آموزش و تمرین تغییر کند. در پژوهش حاضر نیز تغییر شرایط تصمیم‌گیری سبب تفاوت در نحوه پاسخ‌گویی شد و این امر نشان می‌دهد که آموزش مبتنی بر سناریو، مقایسه قضاوت اولیه با قضاوت تأملی و بحث درباره دلایل تغییر تصمیم می‌تواند ابزار مؤثری برای پرورش شایستگی اخلاقی باشد. دانشجو باید بیاموزد که شهود اولیه خود را نادیده نگیرد، اما هم‌زمان آن را به‌عنوان پاسخ نهایی و غیرقابل تغییر نیز نپذیرد.

همچنین، نتایج با پژوهش Kazempour و همکاران درباره پیش‌گرایش‌های اخلاقی دانشجویان حسابداری قابل تبیین است. آنان نشان دادند که دانشجویان دارای جهت‌گیری‌ها و پیش‌گرایش‌های اخلاقی متفاوتی هستند و این گرایش‌ها می‌تواند بر شیوه ارزیابی موقعیت‌های اخلاقی اثر بگذارد (Kazempour et al., 2025). از این منظر، تفاوت میان پاسخ اولیه و پاسخ پس از ارائه اطلاعات تکمیلی می‌تواند تا حدی انعکاس تعامل میان پیش‌گرایش‌های اخلاقی فرد و ویژگی‌های موقعیت باشد. افراد ممکن است در مرحله نخست بر اساس ارزش‌ها و طرح‌واره‌های اخلاقی موجود خود واکنش نشان دهند، اما با افزایش اطلاعات، عناصر دیگری وارد پردازش شناختی شوند. این امر تأکید می‌کند که برنامه‌های آموزشی باید نه تنها بر قواعد اخلاقی، بلکه بر شناسایی و نقد پیش‌فرض‌های اخلاقی دانشجویان نیز تمرکز کنند.

نتایج مطالعه Namazi و Rajab Dori نیز اهمیت شیوه آموزش را در شکل‌دهی رفتار اخلاقی دانشجویان حسابداری تأیید می‌کند. آنان نشان دادند که سبک تدریس با رفتار اخلاقی دانشجویان ارتباط دارد و این رابطه می‌تواند از طریق خودکارآمدی و ویژگی‌های شخصیتی تعدیل یا میانجی‌گری شود (Namazi & Rajab Dori, 2025). این یافته در کنار نتایج پژوهش حاضر بیانگر آن است که آموزش اخلاق باید دانشجویان را در فرایند تصمیم‌گیری فعال کند. سناریوهای واقعی، بحث‌های چندجانبه، مقایسه تصمیم‌های سریع و تأملی و الزام دانشجویان به توضیح دلیل انتخاب خود می‌تواند از روش‌های آموزشی مؤثر باشد. در چنین فضایی، دانشجویان فقط دریافت‌کننده قواعد نیست، بلکه به‌طور عملی با محدودیت‌های شناختی، تعارض‌های اخلاقی و ضرورت توجیه تصمیم مواجه می‌شوند.

معنادار بودن سابقه کارآموزی در یکی از تحلیل‌های پژوهش نیز یافته‌ای قابل توجه است. تجربه مواجهه با محیط واقعی حسابداری می‌تواند نحوه ادراک دانشجویان از موقعیت‌های حرفه‌ای را تغییر دهد. Wardayati و Arif نیز نشان داده‌اند که تجربه کاری و جایگاه فردی می‌تواند با حرفه‌ای‌گری و برون‌دادهای عملکردی حساب‌رسان ارتباط داشته باشند (Wardayati & Arif, 2017). همچنین، Barrainkua و Espinosa-Pike تفاوت‌هایی میان شاغلان حرفه و دانشجویان تحصیلات تکمیلی در برخی ابعاد حرفه‌ای‌گری و قضاوت اخلاقی گزارش کرده‌اند (Barrainkua & Espinosa-Pike, 2017). از این رو، می‌توان استنباط کرد که حتی تجربه محدود کارآموزی نیز ممکن است به دانشجویان کمک کند موقعیت‌های اخلاقی را در بستری واقعی‌تر تفسیر کنند و پیامدهای حرفه‌ای تصمیم‌ها را بهتر درک نمایند. البته این یافته باید با احتیاط تفسیر شود، زیرا در پژوهش حاضر سابقه کارآموزی به‌صورت محدود بررسی شده و کیفیت و ماهیت آن به‌طور تفصیلی ارزیابی نشده است.

این تبیین با یافته‌های Yulianti و همکاران نیز قابل ارتباط است. آنان نشان دادند که تعهد حرفه‌ای، تعهد به اخلاق و برخی ویژگی‌های فردی با توانایی کشف تقلب و رفتارهای مرتبط با کیفیت حسابرسی ارتباط دارند (Yulianti et al., 2023). بنابراین، تجربه حرفه‌ای به‌تنهایی تعیین‌کننده رفتار اخلاقی نیست، بلکه زمانی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که با تعهد به اصول اخلاقی و شکل‌گیری هویت حرفه‌ای همراه باشد. Paino و همکاران نیز نشان داده‌اند که عوامل فردی می‌توانند پذیرش رفتارهای ناکارآمد حسابرسی را توضیح دهند (Paino et al., 2012). از این رو، تفاوت‌های فردی و حرفه‌ای باید در کنار شرایط موقعیتی، فشار زمانی و نوع اطلاعات موجود مورد توجه قرار گیرند. تصمیم اخلاقی نتیجه تعامل پیچیده میان ویژگی فرد، محیط و ماهیت مسئله است و تقلیل آن به یک عامل منفرد می‌تواند تصویر ناقصی از رفتار واقعی حسابداری ارائه دهد.

عدم معناداری برخی متغیرهای جمعیت‌شناختی، به‌ویژه جنسیت و سن، نیز نشان می‌دهد که در نمونه مورد بررسی، واکنش به سناریوی اخلاقی بیش از آنکه تابع ویژگی‌های ساده جمعیت‌شناختی باشد، تحت تأثیر ساختار موقعیت و فرایند تصمیم‌گیری قرار داشته است. این نتیجه با یافته Kazempour و همکاران که تفاوت معناداری بر اساس جنسیت در قضاوت اخلاقی گزارش نکردند، همسو است (Kazempour et al., 2025). این یافته اهمیت تمرکز بر متغیرهای نزدیک‌تر به فرایند قضاوت، مانند تجربه، حرفه‌ای‌گری، شیوه پردازش اطلاعات، تعهد اخلاقی و سبک آموزشی را افزایش می‌دهد. به عبارت دیگر، برای پیش‌بینی رفتار اخلاقی، توجه به اینکه فرد چگونه مسئله را ادراک و پردازش می‌کند احتمالاً از دانستن صرف سن یا جنسیت وی سودمندتر است.

از منظر حرفه‌ای نیز یافته‌های پژوهش حاضر اهمیت فراوانی دارند. در حسابداری و حسابرسی، بسیاری از تصمیم‌ها تحت محدودیت زمانی، فشار سازمانی و حجم بالای اطلاعات اتخاذ می‌شوند. Brown-Liburd و همکاران تأکید کرده‌اند که حتی با افزایش دسترسی به داده‌ها و ابزارهای تحلیلی، عوامل رفتاری همچنان نقش مهمی در قضاوت و تصمیم‌گیری حساب‌رسان دارند (Brown-Liburd et al., 2015). بنابراین، افزایش اطلاعات لزوماً به معنای حذف شهود نیست؛ بلکه مسئله اصلی چگونگی تعامل پردازش شهودی با تحلیل آگاهانه اطلاعات است. آموزش حسابداران باید آنان را برای تشخیص موقعیت‌هایی آماده کند که در آنها شهود می‌تواند هشدار اولیه ارزشمندی فراهم کند، اما تصمیم نهایی نیازمند بررسی نظام‌مند شواهد، استانداردها و پیامدهای حرفه‌ای است.

این موضوع با ماهیت اخلاق حرفه‌ای و مسئولیت اجتماعی حسابداری نیز پیوند دارد. Durkheim اخلاق حرفه‌ای را بخشی از سازوکار تنظیم‌کننده رفتار اعضای حرفه و حفظ اعتماد اجتماعی می‌داند (Durkheim, 2013). در حسابرسی نیز رعایت اخلاق، استقلال و مسئولیت در قبال استفاده‌کنندگان اطلاعات مالی از اصول بنیادی عملکرد حرفه‌ای است (Ahmed, 2010). بنابراین، توانایی کنترل، ارزیابی و در صورت لزوم اصلاح قضاوت اولیه اهمیت خاصی دارد؛ زیرا حسابداری ممکن است در محیط واقعی با توجیه‌هایی

مواجه شود که یک رفتار نامناسب را در ظاهر قابل قبول جلوه می‌دهند. آموزش مطلوب باید دانشجو را قادر سازد هم نسبت به نشانه‌های اولیه تخلف حساس باشد و هم بتواند اطلاعات جدید را بدون گرفتارشدن در توجیه‌گری یا سوگیری شناختی تحلیل کند.

در مجموع، نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که قضاوت اخلاقی دانشجویان حسابداری حاصل تعامل میان شهود سریع و استدلال تأملی است و تغییر در زمان تصمیم‌گیری، مقدار اطلاعات و زمینه اجتماعی می‌تواند نوع پاسخ اخلاقی را تغییر دهد. این نتیجه با رویکردهای پردازش دوگانه (Lapsley & Hill, 2008)، مطالعات شهود اخلاقی (Olson, 2017) و کاربرد مدل شهودگرایی اجتماعی در آموزش حسابداری (Andersen & Klamm, 2018) همخوان است. همچنین، همسویی یافته‌ها با پژوهش‌های مربوط به آموزش اخلاق (Saghafi et al., 2010; Poje & Zaman Groff, 2023; Namazi & Rajab Dori, 2025) و عوامل حرفه‌ای و فردی (Barrainkua & Espinosa-Pike, 2017; Wardayati & Arif, 2017; Yulianti et al., 2023) نشان می‌دهد که ارتقای قضاوت اخلاقی مستلزم رویکردی چندبعدی است. بر این اساس، نمی‌توان انتظار داشت آموزش صرف قواعد اخلاقی برای شکل‌گیری رفتار حرفه‌ای مطلوب کافی باشد؛ بلکه لازم است دانشجویان فرصت تجربه، بازاندیشی، مقایسه قضاوت شهودی و استدلالی و مواجهه با پیچیدگی واقعی مسائل اخلاقی را پیدا کنند.

پژوهش حاضر با محدودیت‌هایی همراه بود که باید در تفسیر یافته‌ها مورد توجه قرار گیرد. نخست، جامعه پژوهش به دانشجویان حسابداری دانشگاه پیام نور استان یزد محدود بود و از این رو تعمیم نتایج به دانشجویان سایر دانشگاه‌ها، مناطق جغرافیایی یا حسابداران و حسابرسان شاغل باید با احتیاط انجام شود. دوم، تصمیم‌گیری اخلاقی با استفاده از یک موقعیت فرضی و پاسخ‌های خودگزارشی ارزیابی شد؛ بنابراین ممکن است پاسخ افراد در محیط واقعی حرفه‌ای، که با فشارهای مالی، سازمانی و شغلی بیشتری همراه است، متفاوت باشد. سوم، تقسیم شرایط تصمیم‌گیری بر اساس تفاوت در زمان و ارائه اطلاعات تکمیلی باعث می‌شود تفکیک کامل اثر «زمان»، «مقدار اطلاعات» و «نظر دیگران» دشوار باشد. همچنین، متغیرهایی مانند شخصیت، هوش هیجانی، تعهد اخلاقی، تجربه واقعی تصمیم‌گیری حرفه‌ای، سبک شناختی و شدت فشار موقعیتی در پژوهش کنترل نشدند. در نهایت، سابقه کارآموزی تنها به صورت کلی بررسی شد و اطلاعات دقیقی درباره مدت، کیفیت، نوع سازمان و میزان مواجهه دانشجویان با مسائل اخلاقی در دوره کارآموزی در دسترس نبود.

پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده این مدل را در نمونه‌های بزرگ‌تر و متنوع‌تر شامل دانشجویان دانشگاه‌های مختلف، حسابداران، حسابرسان داخلی و مستقل و مدیران مالی بررسی کنند تا امکان مقایسه میان دانشجویان و افراد دارای تجربه حرفه‌ای فراهم شود. همچنین بهتر است اثر زمان تصمیم‌گیری، اطلاعات تکمیلی و نفوذ اجتماعی در شرایط آزمایشی جداگانه دستکاری شود تا سهم مستقل هر عامل مشخص گردد. استفاده از چندین سناریوی اخلاقی با درجات متفاوت ابهام، تعارض منافع و فشار سازمانی نیز می‌تواند اعتبار یافته‌ها را افزایش دهد. بررسی نقش متغیرهایی مانند سبک شناختی، حساسیت اخلاقی، شخصیت، خودکارآمدی، تعهد حرفه‌ای، هوش هیجانی و تجربه کاری می‌تواند الگوی جامع‌تری از قضاوت اخلاقی ارائه دهد. انجام مطالعات طولی پیش و پس از گذراندن درس اخلاق حرفه‌ای یا دوره کارآموزی نیز می‌تواند مشخص کند که آیا آموزش و تجربه واقعی سبب تغییر پایدار در رابطه میان شهود و استدلال اخلاقی می‌شود یا خیر.

پیشنهاد می‌شود برنامه‌های آموزش حسابداری از آموزش صرف نظری اصول اخلاقی فاصله گرفته و از سناریوهای واقعی، مطالعات موردی، شبیه‌سازی تصمیم‌های حرفه‌ای و بحث گروهی استفاده کنند. در کلاس‌های اخلاق حرفه‌ای می‌توان ابتدا از دانشجویان خواست تحت محدودیت زمانی درباره یک موقعیت تصمیم بگیرند و سپس با ارائه اطلاعات تکمیلی و فرصت بحث، تصمیم خود را مجدداً ارزیابی کنند؛ مقایسه این دو پاسخ می‌تواند آگاهی آنان از نقش شهود و استدلال را افزایش دهد. همچنین دانشگاه‌ها می‌توانند دوره‌های کارآموزی را به گونه‌ای طراحی کنند که دانشجویان علاوه بر مهارت‌های فنی، با مسائل واقعی اخلاقی و شیوه تحلیل آنها نیز مواجه شوند. استفاده از کارگاه‌های تصمیم‌گیری اخلاقی، مشارکت حسابداران و حسابرسان باتجربه در آموزش، تحلیل نمونه‌های واقعی تخلفات مالی و تمرین مستندسازی دلایل تصمیم نیز می‌تواند آمادگی حرفه‌ای دانشجویان را تقویت کند. در سطح سازمانی نیز شایسته است ارزیابی توانایی اخلاقی و قدرت قضاوت متقاضیان در کنار مهارت‌های فنی هنگام جذب نیرو مورد توجه قرار گیرد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تشکر و قدردانی

از تمامی کسانی که در طی مراحل این پژوهش به ما یاری رساندند تشکر و قدردانی می‌گردد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

حمایت مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

References

- Ahmed, A. (2010). Ethics in Auditing and Ethics Studies in Different Accounting Bodies. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1631346>
- Andersen, M. L., & Klammer, B. K. (2018). Haidt's Social Intuitionist Model: What Are the Implications for Accounting Ethics Education? *Journal of Accounting Education*, 44, 35-46. <https://doi.org/10.1016/j.jaccedu.2018.05.001>
- Barrainkua, I., & Espinosa-Pike, M. (2017). The Influence of Auditors' Professionalism on Ethical Judgement: Differences Among Practitioners and Postgraduate Students. *Revista de Contabilidad*. <https://doi.org/10.1016/j.rcsar.2017.07.001>
- Brown-Liburd, H., Issa, H., & Lombardi, D. (2015). Behavioral Implications of Big Data's Impact on Audit Judgment and Decision Making and Future Research Directions. *Accounting Horizons*, 29(2), 451-468. <https://doi.org/10.2308/acch-51023>
- Delavar, A. (2015). *Theoretical and Practical Foundations of Research in the Humanities and Social Sciences*. Roshd Publications.
- Durkheim, E. (2013). *Professional Ethics and Civic Morals*. Routledge.
- Kazempour, M., Sheikh, M. J., & Tahmasbi, E. (2025). Explaining the Ethical Predispositions of Accounting Students: An Analytical Approach to the Effectiveness and Development of Professional Ethics Education. 10(20), 203-249.
- Lapsley, D. K., & Hill, P. L. (2008). On Dual Processing and Heuristic Approaches to Moral Cognition. *Journal of Moral Education*, 37(3), 313-332. <https://doi.org/10.1080/03057240802227486>
- Namazi, M., & Rajab Dori, H. (2025). The Moderating Role of Proactive Personality and the Mediating Role of Self-Efficacy in the Relationship Between Teaching Styles and Ethical Behavior of Accounting Students. *Judgment and Decision Making in Accounting*, 4(4), 1-35.
- Olson, J. (2017). Two Kinds of Ethical Intuitionism: Brentano's and Reid's. *The Monist*, 100(1), 106-119.
- Paino, H., Smith, M., & Ismail, Z. (2012). Auditor Acceptance of Dysfunctional Behaviour: An Explanatory Model Using Individual Factors. *Journal of Applied Accounting Research*. <https://doi.org/10.1108/09675421211231907>
- Poje, T., & Zaman Groff, M. (2023). Ways Ethics Education Toolkit Impacts Moral Judgment of Accounting Students. *Accounting Research Journal*, 36(2/3), 251-273. <https://doi.org/10.1108/ARJ-10-2022-0258>
- Saghafi, A., Rahmani, H., & Rafiei, A. (2010). Accounting Ethics Education at the Undergraduate Level. *Quarterly Journal of Ethics in Science and Technology*, 5(1-2).
- Wardayati, S. M., & Arif, A. (2017). The Influence of Individual Rank, Work Experience, and Firm Size, on the Professionalism and Output of Internal Auditor.
- Yulianti, Y., Zarkasyi, M. W., Suharman, H., & Soemantri, R. (2023). Effects of Professional Commitment, Commitment to Ethics, Internal Locus of Control and Emotional Intelligence on the Ability to Detect Fraud Through Reduced Audit Quality Behaviors. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 12(3), 36-48. <https://doi.org/10.1108/JIABR-02-2021-0076>